

Léon Cohen - fra statsløs jøde til motstandsmann

Benjamin Emanuel Aasen

Benjamin Emanuel Aasen vant historiekonkurransen i 2025. Om bidraget skriver juryen: Undersøkelsen søker å forstå de bredere historiske dynamikkene knyttet til jødisk erfaring og motstand i Frankrike under andre verdenskrig. Påstanden om at manglende jødisk motstand under andre verdenskrig skyldtes naivitet, er utgangspunktet for prisvinnerens undersøkelse. Hvis påstanden er rett, hva kan da forklare at jødiske Leon Cohen gikk inn i den franske motstandsbevegelsen? Kan Leon betraktes som en representant for den allmenne jødiske opplevelse under andre verdenskrig? Etter Nazi-Tysklands invasjon i Frankrike meldte Leon seg til tjeneste i motstandsbevegelsen. Overlevelsesinstinkt, en kjærlighet til Frankrike og ikke minst en følelse av plikt, drøftes som mulige forklaringer.

Juryen mener denne besvarelsen har alt! Det er et solid arbeid med tydelige problemstillinger. Gjennomgående og grundige drøftinger på grunnlag av et rikt kildemateriale. Filosofisk tenkning, spesielt Hannah Arendt, tekkes inn i drøftingen og gir den en ekstra dybde og gjør at fortellingen om Leon peker ut over seg selv. Benjamin Aasen klarer å være konkret samtidig som han evner å løfte blikket. Teksten er velskrevet med gode litterære grep. Ikke minst får prisvinneren fram hvor viktig og relevant tematikken oppleves for ham selv.

Helt siden den romerske ødeleggelsen av Jerusalem i år 70, har det vært innbakt i jødisk kultur og mentalitet å alltid ha i bakhodet at man nok en gang kanskje må flykte fra en makt som vil fordrive dem eller deres totale utslettelse. Det mest dramatiske eksempelet på dette var under andre verdenskrig da det tredje riket forsøkte en gang for alle å utrydde Europa for sin jødiske befolkning. Min mors side av familien oppholdte seg i Frankrike under den tyske okkupasjonen, etter å ha migrert fra det osmanske riket noen tiår tidligere. De fleste av dem overlevde holocaust ved å gjemme seg for okkupasjonsmakten. Men en av dem, Léon Cohen, svigerbroren til min oldemor, gikk sin egen vei da han sluttet seg til den franske motstandsbevegelsen for å hevne seg mot de samme menneskene som ville utslette han og hans folk- nesten som en karakter fra Quentin Tarantinos «*Inglourious Basterds*».

Holocaust-historikeren Raul Hilberg påstår i sitt verk «*The Destruction of The European Jews*» at Europas jøder generelt sett naive med tanke på hvor langt tyskerne ville gå (Hilberg, 1985, s. 123). Dette skal ha resultert i lite

Léon Cohen i motstandsbevegelsen, 1945 (Cohen 1945)

motstand blant jødiske samfunn, noe som ville gjort at Léon skilte seg ut.

Jeg har selv aldri møtt Léon, han døde kun et år før jeg ble født. Men jeg må innrømme at jeg kjenner på en viss stolthet hver gang hans historie nevnes rundt middagsbordet. Jeg vil vite mer om Léons historie, selv før andre verdenskrig, og hvorfor skjebnen valgte motstand som hans siste stopp under krigen. Som de fleste med jødisk slektskap, besitter jeg en grei mengde kunnskap om den jødiske opplevelsen under andre verdenskrig, men noe jeg har lyst å undersøke nærmere er hvorvidt Hilbergs påstand stemmer og om Léons historie skiller seg fra den allmenne jødiske opplevelsen eller ei. Hvordan påvirket hans status som jødisk innvandrers ham i en tid med herjende antisemittisme og uro - spesielt under andre verdenskrig, hvordan førte dette til hans deltakelse i motstandsbevegelsen? Og ikke minst: Er Léon en representant for den allmenne jødiske opplevelsen under andre verdenskrig?

Min tilknytning til Léon og kilder

Léon Cohen er svigerbroren til min oldemor, som gjør hans sønn Gérard Cohen, fetter til min bestefar. Gérard er min inngangsport til informasjonen om Léon. Gérard sitter ikke på informasjon om Léon kun fordi det er hans far, men Gérard er den i min familie som har forsket mest på vår slektshistorie. Selv om Gérard har dedikert livet sitt til slektsforskning, er det ingen stålsatt garanti for at opplysningene hans vil være hundre prosent riktige. Men på tross av dette anser jeg Gérard som den mest pålitelige kilden til Léons liv. Utenom han og hans rapporter, bruker jeg Léons egen bok om motstandsgruppen hans som primærkilder til mikrohistorien. Sekundærkilder som fagartikler og fagbøker vil jeg hovedsakelig bruke for tilføyingen av makrohistorien. Sammen danner disse kildene grunnlaget for hvordan jeg vil utdype meg i Léons unge år og den jødiske opplevelsen i Europa under andre verdenskrig.

Oppvekst

Léon Cohen ble født 6. desember 1919 i en sefard-jødisk familie i Büyükdada, en øy like utenfor Istanbul. Da han var kun seks måneder gammel flyttet familien til Marseille, sør i Frankrike. Årsakene til hvorfor Léons familie migrerte til Frankrike er flere. Mange av slektingene til Léon kunne snakke fransk etter å ha gått på den franskspråklige jødiske skolen «Alliance Israélite Universelle». I tillegg til dette ga ikke Tyrkia stabiliteten den en gang gjorde (Cohen, 2025c). I kjølvannet av det osmanske rikets tap i første verdenskrig, var massakre på armenere og grekere hyppige (Cohen, 2025c). Til tross for jødernes lange historie som samfunnets sydebukker, fikk ikke jødene skylden for tyrkernes tap, men utviklingen i etnisk og religiøs forfølgelse var et flagrende rødt flagg likevel, og familien valgte derfor å flytte til Frankrike.

Allerede under hans første år på barneskolen begynte sannsynligvis Léon å kjenne på ubekvemheten av å være av annen bakgrunn enn sine medelever. Sammen med broren hans Benoit, startet han på en barneskole i Marseille. De havnet i forskjellige klasser, som gjorde friminuttene de eneste mulige tidene de kunne treffes. Det var i disse friminuttene de ofte ble utsatt for angrep av de andre elevene som så på de som utenlandske jøder (Cohen, 2025c). Sannsynligvis var dette første gangen Léon møtte på vanskeligheter basert på etnisiteten hans.

Et slikt hat fra innbyggerne var sannsynligvis en stor kontrast til opplevelsen deres i det Osmanske riket, hvor jøder nøy relativt høy toleranse og autonomi under Millet-systemet som ga religiøse minoriteter en viss grad av selvstyre (Baraz, 2010). Det reflekterte sannsynligvis også hvor i verden antisemittisme var konsentrert på denne tiden. Begynnelsen av 1900-tallet var høytiden for antisemittisme i det moderne Europa og Frankrike var intet unntak. Holocaust-historikeren David Cesarani hevdet faktisk i sin bok «*The final solution - The fate of the Jews 1933-1949*» at Frankrike var en mye mer sannsynlig kandidat for skapelsen av et morderisk,

antisemittisk regime enn Tyskland, til dels på grunn av sin historie med Dreyfuss-saken (Cesarani, 2016, s. 9).

Da Léon var 14 begynte han for alvor å kjenne på virkningene bakgrunnen hans ville gi han. Han hadde nettopp blitt ferdig med grunnskolen, og som alle på hans alder, var videregående opplæring neste steg i planen. Bare en ting stoppet han, faktumet at nøytraliseringsdekretet nektet han fransk pass. I det Osmanske riket var identitetspapirer nesten et fremmed konsept. Det eneste lignende som familien hadde da de ankom Marseille, var papirer som sa de var «israelitter fra Levanten» (Cohen, 2025c). Disse papirene var nesten ubrukelige i Frankrike, og Léon hadde rett og slett ikke nok grunnlag for å skaffe seg et pass. Uten fransk pass var det ikke mulig å komme inn på en videregående skole, noe som må ha vært spesielt frustrerende med tanke på hans enestående talent for matematikk. Han klarte å løse matteproblemer på nivå med tredjeklasses videregående pensum, selv uten å ha deltatt i noen videregående-matteklasser (Cohen, 2025c). Han ville senere oppdage en lidenskap for teater, kino og litteratur (Cohen, 2025c). Han tok til og med del i et amatørteater, hvor han fikk gleden av å styre kulissene (Cohen, 2025c).

Uten videre skolegang, ble det naturlig for Léon å ta en stilling i tekstilvirksomheten til familien, som nettopp hadde flyttet til Alpene. Han ble jobbende i denne tekstilbutikken fram til 1943, da han som 23-åring ble sendt til tvunget arbeid.

Alt i alt var Léons barne- og ungdomsår i stor grad preget av hans bakgrunn. Gérard påpeker at mobbingen han opplevde motiverte ham til å integrere seg mer inn i det franske samfunnet (Cohen 2025a). Integrering ville bli en viktig del av Léons identitet senere i livet og. Som voksen var det viktig for han å bli sett på som en franskmann istedenfor en fransk jøde (Cohen, 2025a) - holdninger jeg tror var påvirket av hans opplevelser fra barneskolen.

Det tydeligste som påvirket Léons handlingsrom var riktignok at han ikke fikk skaffet seg fransk pass, men det hadde sannsynligvis lite med hans jødiske identitet å gjøre. Det var tross alt en stor jødisk befolkning i Frankrike som hadde statsborgerskap, og Frankrike hadde heller ingen juridiske tiltak som diskriminerte mot jøder. Det var nok heller bare uheldig at han kom fra et land uten en byråkratisk prosess som kunne gi Léon det han trengte.

Tyskerne kommer til makten i Europa og jødisk reaksjon

Den 22. juni 1940 kapitulerte de franske styrkene til den tyske hæren og Frankrike måtte underkaste seg Adolf Hitlers Nazi-Tyskland. Allerede i 1935 implementerte Hitler sine første raselover. Nürnberglovene, to rasebaserte lover som frarøvet jøder tyske pass, og nektet dem seksuelle forhold og ekteskap med tyskere (Berenbaum, 2024). Nürnberglovene startet den gradvis juridiske depriveringen av jøders rettigheter i alle tyskokkuperte områder.

Noe jeg ofte har lurt på når jeg har lært om nazistenes diskrimineringsprosess er hvorfor jødene ikke kjempet imot før det var for sent? Franskmennene ble advart av de jødiske flyktningene fra tyskokkuperte land om faren, men det var få som tok dem på alvor (Cohen, 2025c). Flere jødiske interesseorganisasjoner prøvde faktisk å komme Hitler i tale og viste engasjement for samarbeid (Hilberg, 1985, side 60). Hvorfor mange jøder valgte en slik tilnærming kan virke rart for oss som vet hvordan historien utfoldet seg, men det er flere grunner som kan forklare dette.

I Hannah Arendts artikkel «Personlig ansvar under diktatur», diskuterer hun ansvaret jødene hadde under tysk okkupasjon, og hvorvidt man kan klandre noen av dem for samarbeid med nazistene. I sitatet under gir hun én forklaring for jødenes tilsynelatende naive innstilling.

«De viste tydelig at ved å stole på tradisjonelle ideer og standarder – både under og etter hendelsene – brukte de utdaterte tankesett som ikke lenger passet virkeligheten.» (Arendt, 1964, s. 24).

Hun foreslår at mange jøder, inkludert mange jødiske ledere, lente seg på tradisjonelle rammer for forfølgelse og overlevelse. Dette forutsatt at nazistene bare var nok et undertrykkende regime - ikke et nytt fenomen for jødene, heller enn en makt hvis mål var deres totale utslettelse. Innenfor disse tradisjonelle rammene, var fysisk motstand aldri et reelt alternativ, som Raul Hilberg argumenterer for i et lignende resonnement i sin artikkel «*Two Thousand Years of Jewish Apeasment*» (1997, s. 114).

Det var ikke bare de etablerte rammene som tidligere forsikret jødisk overlevelse som påvirket innstillingen deres under krigen. I «*The Destruction of The European Jews*» hevder Hilberg at en annen grunn til at folk ble igjen, mer spesifikt tyske jøder, var fordi Tyskland for mange var et sted for tilflukt fra de russiske pogromene. Jødene var historisk sett orientert vekk fra Russland og mot Tyskland, og gode assosiasjoner tilknyttet Tyskland ble igjen hos den jødiske befolkningen (Hilberg, 1985, s. 123).

Den gradvise dehumaniseringen av den jødiske befolkningen, i takt med jødernes feiltolkninger av nazistenes intensjoner, skapte lite grunnlag for motstand, i hvert fall i krigens tidligere stadier. Mot slutten av krigen åpnet det opp et par muligheter for jødisk motstand, eksempelvis under opprøret i Warszawaghettoen i 1943. Mesteparten av de resterende jødene i ghettoen deltok i dette opprøret fordi de visste hvor de ville bli sendt (Berenbaum, 2025).

På denne måten er Léons historie ganske ulik den typiske jødiske opplevelsen. Det blomstret opp noen få jødiske opprør i løpet av krigen, men i motsetning til opprøret i Warszawaghettoen, var ikke motstanden hans grunnet ren desperasjon.

Tiden under tvunget arbeid og deportasjon av jøder

Léon var 21 år gammel da Frankrike ble invadert av den tyske hæren. Han bodde fortsatt i sin hjemby i Alpe, som ikke ville bli kontrollert direkte av Tyskland, men av et nytt regime. Vichy-regjeringen var kjent for sitt tette politiske, økonomiske og ideologiske samarbeid med Tyskland og styrte sørlige Frankrike og Léons hjemby (Brégaint, 2024). I 1940 og 1941 implementerte de til og med anti-jødiske lover som ikke engang var pålagt av tyskerne (Paxton og Marrus, 1981, s. 4). Samarbeidet med Tyskland gjaldt også for bekjempelse av motstanden mot tysk okkupasjon og deportasjonen av jøder til konsentrasjonsleirer (Brégaint, 2024). Vichy regjeringen påla alle jøder å bære en gul stjerne, og å ha ordet «jøde» på identitetskortene sine. Léon slapp ikke unna (Cohen, 2025c).

På tross av Vichys anti-jødiske lovgiving var Léons liv relativt rolig fram til to politibetjenter banket på døra hans 23. april 1943. De kom for å sende han til obligatorisk arbeidstjeneste i Marseille, eller *S.T.O (Service du travail obligatoire)* (Cohen, 2025c). Han var ganske kverulerende i møte med politibetjentene. Politibetjentene svarte at de ville arrestere foreldrene hans om han nektet, og Léon endte opp på politistasjonen likevel. Senere den dagen ble han plassert på et tog retning Marseille (Cohen, 2025c).

Etter å ha ankommet destinasjonen, befant han seg på en leir der han skulle knuse stein i stekende varme (Cohen 2025c). Tiden gikk og han begynte han å se nesten eksklusivt jødiske fanger forsvinne fra leiren i lastebiler. Han hørte rykter om at tiden i fangenskap ikke ville slutte i Marseille for jødene, men at de ville bli sendt til leiren i Drancy (Cohen, 2025c).

Drancy var siste stopp på vei til Auschwitz-Birkenau.

Da Léon innså den mørke retningen livet hans var i ferd med å gå, begynte han å se etter utveier. I det lille handlingsrommet han hadde, valgte han å utnytte den eneste sjansen han hadde. Han overtalte en av de prostituerte i leiren til å smugle ut et brev, ment til hans fetter, som hadde en svigermor av høy status (Cohen, 2025c). Heldigvis for Léon gikk dette i hans favør da han snek seg ut av leiren ubemerket mens fetterens svigermor, kjent blant Marseilles befolkning, holdt vaktene opptatt i spisepausen da hun var på besøk.

Livet til Léon tok en brå vending da han ble sendt til leiren i Marseille. Léon var blant de knappe tre prosentene som klarte å rømme fra S.T.O. (ANTM 2023). Hvor mange av disse var jøder er det ikke mange som vet, men det er nok fordi S.T.O. ordningen hovedsakelig gjaldt vanlige franskmenn (Musée MRJ MOI-). De fleste jøder som ble tatt ble sendt direkte til konsentrasjonsleirer, eksempelvis under Marseilleraidet der tyske og franske styrker tømte Marseille for sin jødiske befolkning bare tre måneder før Léons utvelgelse til S.T.O. Marseille lå et godt stykke unna det daværende bostedet til Léon, som kan ha vært en grunn til hvorfor Léon ikke ble deportert sammen med jødene derfra. Men det at han var en frisk, ung mann kan og ha vært en grunn for hans plassering i S.T.O. og dermed utsettelsen av hans deportering.

Med andre ord, for de fleste jødiske fanger var skjebnen allerede bestemt. Men heldigvis for Léon, fikk han muligheten til å skrote planene nazistene hadde for ham. Hans handlingsrom var i utgangspunktet nesten helt innskrenket grunnet hans jødiske bakgrunn, men takket være tilfeldigheter og hans løsningsorienterte natur, ble handlingsrommet hans i leiren åpnet nok til at han kunne delta som motstandsmann neste året.

Det skal sies at flesteparten av de franske jødene overlevde holocaust. Rundt syttifem prosent faktisk, en av de høyeste overlevelseshastighetene i Europa. Grunnene til dette er flere. I Paxton og Marrus sin bok «*The Nazis and the Jews in Occupied Western Europe, 1940-1944*» gir de to hovedgrunner til hvorfor Frankrike stakk ut som det mest suksessfulle asyl for jøder.

For det første hadde tyskerne en mye større iver etter å utslette Øst-Europas jøder først. Dette var til dels på grunn av Øst-Europas massive jødiske befolkning, men også den generelle mangelen på respekt for slaviske land som gjorde mord og ødeleggelse på en stor skala mer tenkelig enn i vest (Paxton og Marrus, 2014, s. 691-692).

Den andre grunnen var Frankrikes geografi og tyskernes mangel på bemanning. Norge er et eksempel hvor dette ikke var et problem da den jødiske befolkningen på tusen kunne lett håndteres av de tre tusen stasjonerte tyske politistyrkene (Paxton og Marrus, 2014, s. 707). Men i Frankrike var den jødiske befolkningen spredt over et stort og tynt bosatt land, uten nok tysk bemanning til å håndtere alle sammen (Paxton og Marrus, 2014, s. 713). Dette førte til at jødene som oppholdte seg på landsbygda eller i Alpene (slik som Léons og min familie) for det meste slapp unna arresteringer. Mens jødene som ble værende i byene var mer utsatt for deportasjon, slik som i Marseilleraidet tidligere nevnt. Av de 330 000 jødene i Frankrike ble rundt 77 000 sendt til konsentrasjons- og dødsleirer. Kun tre prosent av de overlevde (Holocaust Encyclopedia-). Av de 250 000 som overlevde var det kun 8 prosent av de igjen som deltok som motstandsfolk slik som Léon.

Livet som motstandsmann og den franske motstandsbevegelsen

Etter flukten fra arbeidsleiren tilbragte Léon tiden sin i Marseille som et jaget dyr og uten fast bosted (Cohen 2025). Han jobbet iherdig med å skaffe seg falske identitetspapirer. Etter noen måneder på rømmen, fikk han endelig papirene og han dro tilbake til hjembyen i alpine. Det var her han sluttet seg til den lokale motstandsgruppen.

Som nevnt tidligere var jødisk motstand uvanlig, men dette gjaldt bare i de tidlige stadiene av nazistenes maktovertakelse. Da det viste seg at den tradisjonelle håndboken for jødisk overlevelse bare førte jødene nærmere døden, ble det til slutt bare én tilnærming som virket fornuftig. Fysisk motstand. I flere tilfeller ble slik motstand gjort i ren desperasjon. Eksempelvis under opprøret i Warszawaghettoen, som egentlig var en håpløs kamp. Léons historie ligner, men er ikke identisk. I motsetning til jødene i ghettoen, sto ikke Léon med ryggen mot veggen. Han hadde ikke mange valg, men han kunne valgt å gjemme seg som de fleste andre jøder. Hvorfor han til slutt valgte å gjøre motstand, begrunner Gérard, hans sønn, slik: «*Léon var glad i Frankrike, men han handlet også utifra overlevelsesinstinkt, styrt av frykten og følelsen av å være et jaktet dyr*» (Cohen, 2025b).

Gérard skriver også i en av rapportene om Léon, at Léons mentalitet minnet litt om John F. Kennedys utsagn: «*Spør ikke hva ditt land kan gjøre for deg, spør deg selv hva du kan gjøre for ditt land*» (Cohen, 2025b).

Jeg tolker det slik at motivasjonen til Léon ikke bare var preget av overlevelsesinstinkt, men også av et indre behov for å tjene landet sitt. Min hypotese er at disse faktorene spilte hver sin rolle i Léons beslutning, men det er vanskelig for meg å utelukke at Léon også hadde en indre, brennende lyst til å ta igjen mot de samme menneskene som ville utslette han og hans folk. Jeg må også si at hans patriotiske ånd passet ikke helt inn i min forestilling om Léon, når han hverken var fransk statsborger eller hadde opplevd særlig toleranse blant franskmenn. Men tydeligvis var tilknytningen hans til Frankrike basert på så mye mer enn dårlige opplevelser med franskmenn. Gérard beskriver forholdet hans slik: «*Frankrike var landet til de store opplysningstenkerne og fødestua til frihet, han var glad i Frankrike, men ikke nødvendigvis i franskmenn*» (Cohen, 2025a).

Sannsynligvis vokste også kjærligheten hans for Frankrike når han så at antisemittismen og den antijødiske lovgivningen som ble pålagt av tyskerne og Vichy, var astronomisk mye verre enn i Frankrike før krigen. Uten å vite helt sikkert, tror jeg dette var vanlig blant jødiske motstandsfolk.

18 juni, 1940 talte general Charles De Gaulle i BBCs franskspråklige sending og ba sine landsmenn om å fortsette kampen. Dette markerte starten på den franske motstanden mot den tyske okkupasjonsmakten. Samlebetegnelsen for alle franske motstandsgrupper under De Gaulle ble kalt FFI, *Forces françaises de l'intérieur*, på norsk, de franske innenlandsstyrker. Da Léon sluttet seg til motstandsbevegelsen ble han med i en gruppe eller *maquis* bestående av tjue prosent jøder. En overrepresentasjon med tanke på at den jødiske motstandsbefolkningen tilsvarte kun seks prosent av hele den franske motstandsbevegelsen (JPEF -). Gruppen tilhørte FTP, *Franc-tireurs et partisans*, en gren av FFI. Gruppen hans het Maquis Morvan, oppkalt etter lederen Felix «Morvan» Germain. Léon fikk kodenavnet «Yves».

Selv om Léon ble med i en motstandsgruppe bestående rikelig med jøder, fantes det andre organiserte motstandsgrupper eksklusivt for jøder. *Armée juive* ble opprettet i 1943 for å «forene jødene og unngå å bli masse mordsofre» (Shilo-). *Armée juive* ble senere kalt OCJ, *Organisation juive de combat*, på norsk, organisasjonen for jødisk kamp og var anerkjent av FFI. Denne grenen besto av rundt 1200 jødiske motstandsfolk, mens rundt 20 000 jøder totalt var med i den franske motstandsbevegelsen. For det meste besto motstanden av sabotasje av infrastruktur og kommunikasjonsnettverk, ikke ulikt hvordan de norske sabotasjeaksjonene ble utført. Til sammen gjennom krigen utførte de 1 925 vellykkede operasjoner og drepte om lag 1200 tyskere (Shilo-).

Jeg lot kanskje fantasien komme til gode da jeg innbilte meg Léon som en karakter i Tarantinos «*Inglourious Basterds*»; en litt absurd skildring av jødisk-amerikanere som lander i tyskokkupert Frankrike med et mål. Å drepe nazister. Teknisk sett tiker han flere av boksene til en slik karakter, men hvor mye av Léons motstandskamp som egentlig besto av nazistdreping er et annet spørsmål.

Léon og hans motstandskamerater fra Maquis Morvan, 1944. Léon er ytterst til venstre (Cohen 1944)

Léon startet treningen sin i januar 1944. Det første han lærte var å håndtere våpen og hvordan finne forsyninger til de andre motstandsfolkene, *les maquisards* som de ble kalt på fransk (Cohen, 2025b). Gérard beskriver motstanden de gjorde som *geriljakrigføring*, slik utført i Vietnamkrigen (Cohen, 2025b). Slik som i OCJ, var hovedmålet for Léons maquis å sabotere tysk infrastruktur og fjerne tyske kommunikasjonsnettverk, det var slik maquisene i sør for det meste holdt på. Motstandsgrupperingene i Paris derimot utførte mer siktede attentater på offiserer (Cohen, 2025b). Selv om sabotering var utgangspunktet for Léons maquis, ble de dratt inn i fysiske kamper med tyske og franske (Vichy) styrker, eksempelvis under deres første konfrontasjon med Vichy-politiets paramilitære gren. Styrkene drepte tre av Léons kamerater, men Léon slapp unna uskadd (Cohen, 2025b).

Da de allierte styrkene invaderte sør-Frankrike i august 1944, skiftet formålet med motstanden seg fort. Det var ikke lenger tog- og jernbanesabotasje som var øverst på gjøreplanen. Nå var det assistanse og videreføring av etterretning til de allierte som gjaldt. Dette gjaldt for de fleste franske motstandsgrupper (Spencer, 2024). Léon fikk i oppgave å sende og motta krypterte

meldinger (Cohen, 2025b). Men selv etter de allierte landingene måtte Maquis Morvan til tider stå alene mot tyskerne. For eksempel da gruppen sto som et menneskelig fort i Nyons for å stoppe den tyske marsjeringen opp mot Grenoble den 23. august 1944. De måtte samme dag be om hjelp fra de allierte på grunn av tyskernes suverenitet på slagmarken (Cohen, 2025b). Med amerikanernes hjelp (Force Butler), fikk de jaget vekk tyskerne neste dag.

Heretter gikk de alliertes fremmarsj raskt unna. Paris ble frigjort bare dagen etter slaget ved Nyons, og de tyske styrkene ble skvist ut av Frankrike de kommende ukene. Det er også her Léons motstandshistorie tar slutt. I mine øyne ligner hans historie mer på «*Max Manus*» filmen enn «*Inglourious Basterds*». Motstanden hans var ikke så mye om attentat som jeg trodde, men heller en ganske gjennomsnittlig motstandshistorie. Selv om en god del jøder deltok i motstandsbevegelsen, var det de færreste av de overlevende jødene som gjorde motstand. På denne måten var Léons deltakelse som motstandsmann og flukten fra tvungen arbeid ulik den gjennomsnittlige jødiske opplevelsen, men likevel representerte han den hevnlystige ånden til det fåtallet av jødene som gjorde motstand.

Jødisk migrering ut av Europa og Léons liv som holocaustoverlevende

Som det tredje riket falt, tok det største utryddelsesforsøket på mennesker i historien en brå stopp. I 1939 var Europas jødiske befolkning bestående av rundt 10 millioner, i 1945 hadde antallet falt til 3,8 millioner. Selv i krigens kjølvann kunne ikke Europas jøder føle seg trygge da rasemotiverte angrep på jøder fortsatte, spesielt i Øst-Europa- ofte ansett som sydebukkene til krigens utfall (Cesarani, 2016, s. 773).

Mange jøder hadde fått nok og vendte blikket vekk fra Europa. Sionistbevegelsen, som helt siden 1800-tallet hadde jobbet for opprettelsen av en jødisk stat i Palestina, var ikke veldig populær før krigen (History 2018). Men etter katastrofene krigen påførte jødene, var det mange som så sionismen og etter hvert staten Israel som den eneste løsningen for forfølgelsesproblemet deres. Gjennom Aliyah Bet, en migrasjonstrøm som tok sted fra 1933- 1948, og andre migrasjonstrømmer som fulgte opprettelsen av Israel i 1948, tapte Europa omkring 700 000 jøder til den nylig opprettede staten (Neumann, 1999). Rundt 300 000 andre migrerte til USA og diverse vestlige land som Sør-Afrika, Canada og Australia.

Det var altså ikke uvanlig for holocaustoverlevende å søke etter nye hjem, men det var mange som ble igjen, inkludert Léon. Det er estimert at Frankrikes jødiske befolkning var på rundt 180 000 i 1946 - rundt halvparten av bestanden før krigen da de manglende jødene enten ble drept eller migrerte ut (Weinberg-). Léon og hans familie valgte å bli igjen i Frankrike som flesteparten av de overlevende franske jødene. Jeg tror det er flere grunner til at han valgte å bli igjen. Han var jo tross alt glad i Frankrike og jeg tror nemlig krigen styrket forholdet hans til landet. Han hadde også gjort en enorm innsats for å integrere seg inn i det franske samfunnet så det ville ikke gitt mye mening å flytte vekk - særlig når han hadde kjempet for landets frigjøring.

Nå som det ikke var noen reel makt som ville ha jødene utslettet lenger, kunne Léon se mot en ny framtid. Men hans liv de kommende årene var, i mine øyne, fortsatt preget av opplevelsene fra hans unge år. Etter han fridde i 1946, slo han seg ned med min oldemors søster, Suzanne Habib (senere Cohen) i en liten leilighet i Marseille. Han ga sine barn franske navn (Jean-Claude og Gérard), ikke jødiske, som var tradisjonen i familien. Gérard forteller at var det lite snakk om religion under hans oppvekst, med unntak av helligdagsfeiringer (Cohen, 2025a). Léon var aldri særlig religiøs, men jeg tror fraværet av jødisk praksis også er grunnet Léons assimileringstilnærming.

Som eldre mann var han tydelig påvirket av hans unge år ifølge både Gérard og min mor som tilbrakte mye tid med Léon som ung jente. Gérard forteller at han nesten aldri snakket om tiden under krigen (Cohen, 2025a) - fram til 80-tallet da han endelig begynte å åpne opp, blant annet ved å skrive om tiden i motstandsbevegelsen. Mamma forteller at han var svært lite sosial, og gjemte seg iblant på rommet sitt under sosiale arrangementer (Habib, 2025), om dette skyldtes hans tid under krigen er ikke sikkert, men mamma sier at det godt kan være (Habib, 2025). Mamma oppfattet også Léon som i overkant opptatt av familiens fremtidige generasjoner. Han var for eksempel i ekstase da han fant ut min mors førstefødte (min bror Elias) var født en gutt. Idealet om at man skal sikre seg fremtidige generasjoner var visst ikke uvanlig blant holocaustoverlevende (Fogelman, 2008) - ikke særlig overaskende med tanke på jødenes enorme tap under krigen.

Léon i hans sønn Gérards bryllup i 1996. Léon står venstre, Gérard til høyre (Cohen 2025).

Uheldigvis for Léon rakk han ikke å se mammas andre gutt bli født, nemlig meg, da han døde kun et år før min fødsel, 28 februar 2005.

Konklusjon

Da jeg begynte å arbeide på Léons historie, tenkte jeg at kanskje endelig ville jeg få svar på spørsmålet som har gnagd i bakhodet mitt så lenge; hvorfor gjorde ikke jødene motstand? Og nå som jeg er ferdig vil jeg konkludere med at Léons historie svarer spørsmålet utmerket. Under nazistenes dominans i Europa ble Léon utsatt for systematisk antisemittisk diskriminering, slik som alle andre jøder i Europa - bare et forspill til kataklysmen som sto jødene i vente. Men jødene ante ikke hvilken katastrofal framtid de hadde foran seg, så de forholdt seg til gamle forhåndsregler for forfølgelse, hvor fysisk motstand ikke var et alternativ. Dette endret seg så fort jødene fikk se den ekte ondskapen nazistene ville påføre dem og da begynte motstand å ytes. Léon fulgte nesten identisk en slik tidslinje. Som fange kunne han se stupet han var i ferd med å falle ned om han ikke trakk seg tilbake fra klippekanten. Heldigvis klarte han å unnsnippe nazistenes planer og han tok etter hvert til våpen for å hevne seg - noe som lønte seg da de allierte til slutt brakte det tredje riket til sine knær. Léons historie speiler den jødiske motstandsopplevelsen i mine øyne, men dette betyr ikke at han var representativ for den store jødiske opplevelsen. Men dette gjør meg bare enda stoltere - at han på tross av å være et mindretall blant jødene, valgte å kjempe med all sin makt for sine verdier og sitt land. Og ikke minst, for sitt eget folks overlevelse. Selv om hans liv i etterkant trolig var påvirket av diskriminering og mangel på handlingsrom fra barne- og ungdomsårene samt krigens hendelser, og ikke nødvendigvis på en positiv måte, er hans historie av en sjelden type som jeg kan føle meg stolt over.

Kilder

Arendt, H. (1964). *Personal responsibility under dictatorship*. Wordpress.

<https://grattoncourses.wordpress.com/wp-content/uploads/2016/08/responsibility-under-a-dictatorship-arendt.pdf> (13.02.2025).

- Baraz, Y. (2010). The Position of Jews and Christians in the Ottoman Empire. *Inquiries Journal/Student Pulse*, 2(05). <http://www.inquiriesjournal.com/a?id=242> (13.02.2025).
- Berenbaum, M. (2024). Nürnberg Laws. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/Nurnberg-Laws> (13.02.2025).
- Berenbaum, M. (2025). Warsaw Ghetto Uprising. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/event/Warsaw-Ghetto-Uprising> (13.02.2025).
- Brégaint, D. (2023). Vichy-regjeringen. SNL. <https://snl.no/Vichy-regjeringen> (13.02.2025).
- Britannica, T. Editors of Encyclopedia (2024). Vichy France. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/event/Vichy-France> (13.02.2025).
- Cesarani, D. (2016) *The final solution - The fate of the Jews 1933-1949*. Macmillan, London.
- Cohen, L. (1988). *Le Maquis Morvan*. Edition du Buech.
- Cohen, G. (2025a). intervju ført av Benjamin Aasen 13. februar 2025.
- Cohen, G. (2025c) *Léon Cohen, 1919-1945, slektshistorienotat*.
- Cohen, G. (2025b). En uunngåelig prosess, slektshistorienotat.
- Editors of History.com (2018). Zionism. History. <https://www.history.com/topics/middle-east/zionism#zionism-and-world-war-ii> (04.03.2025)
- Fogelman, E. (2008). Third Generation of Jewish Holocaust Survivors. Eva Fogelman Ph.d. hentet fra <https://evafogelman.com/publications/third-generation-of-jewish-holocaust-survivors/> (06.03.2025).
- Habib, L. (2025). Intervju ført av Benjamin Aasen 6. mars 2025.
- Hilberg, R. (1985). *The Destruction of the European Jews: Third Edition*. Holmes & Meier.
- Hilberg, R. (1997). *Two thousand years of Jewish appeasement. The Holocaust: Problems and Perspectives of Interpretation*. https://holocaust.umd.umich.edu/news/uploads/Hilberg_2000years.pdf 13.02.2025
- Jewish Partisan Educational Foundation. (n.d.). *Jewish women partisans*. <https://www.jewishpartisans.org/content/jewish-women-partisans> (13.02.2025).
- Neumann, S. (1999). *Aliyah to Israel: Immigration under Conditions of Adversity*. Institute of Labour Economics. <https://www.iza.org/publications/dp/89/aliyah-to-israel-immigration-under-conditions-of-adversity> (04.03.2025).
- Marrus, M. & Paxton, P. (2019). *Vichy France and the Jews*. Stanford University Press.
- Shilo, B (n.d.) *The Jewish Resistance Movement in France*. Yad Vashem. <https://www.yadvashem.org/articles/general/underground2.html> den 23.02.2025
- Weinberg, D. (n.d.). *The Renewal of Jewish Life in France after the Holocaust*. Yad Vashem. <https://www.yadvashem.org/articles/academic/the-renewal-of-jewish-life.html> (06.03.2025).